

Nr 839

Av herr Heckscher m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 106, angående vissa frågor rörande lärarutbildning.

(Lika lydande med motion nr 697 i Första kammaren)

I arbetsmarknadsstyrelsens prognos avseende tillgången på ämneslärare under 1960-talet konstateras att det kommer att ta flera år att avveckla lärarbristen. Bristen bedömes komma att bestå under 1960-talet i vad avser ämnena matematik, fysik och kemi. I övriga ämnen förutses bristen vara täckt vid mitten av 1960-talet, varefter ett växande överskott bedöms sannolikt.

Prognosen ger anledning till eftertanke. Den visar tydligt svårigheten i att på detta område förutsäga framtiden. Prognosen visar att den kritik som på sin tid framfördes mot den s. k. Lundbladiska prognosen var välgrundad. Redan 1960 visade sig den praktiskt observerade lärarbristen vara ca 1 000 tjänster större än vad som förutsetts.

För att i stort sett alla lärartjänster skall kunna besättas med kompetenta innehavare måste man enligt vår mening förfoga över ett större antal utbildade lärare än antalet tjänster. Ett betydande antal lärare kommer nämligen alltid att hellre avstå från lärartjänst än att lämna den plats där de bor, vilket ofta påkallas.

Det ligger i sakens natur att hållbara beräkningar rörande lärartillgången och behovet av lärare är ytterst svåra att genomföra. Många faktorer spelar in. Det framgår inte klart huruvida man vid prognosens framräknande tagit tillbörlig hänsyn till de ansträngningar som görs för att skapa nya utbildningslinjer för humanister och att bereda utrymme för humanister på andra yrkesområden än de traditionella. Effekten av dylika strävanden är givetvis svår att förutse, men det är ganska klart att den måste komma att minska utbudet av lärare.

Det framtida gymnasiet ligger i stöpsleven. Dess behov av lärare kan inte nu preciseras. Det är dock antagligt att behovet av lärare på gymnasiet kommer att vara stort. Även fackskolornas lärarbehov kommer att påverka efterfrågebilden på ett sätt som inte nu låter sig preciseras. I prognosen räknas visserligen med en snabbare utbyggnad av fackskolorna än vad skolberedningen förutsett. Men skäl talar för att utbyggnaden kommer att gå ännu snabbare.

Frågan om lärartillgången måste bedömas i ett långsiktigt perspektiv på

skolans utveckling och målsättning. Kravet på god lärartillgång är stort om skolan skall ha en rimlig möjlighet att uppfylla sin målsättning, nämligen att ge varje elev den utbildning som bäst lämpar sig för och utvecklar elevens speciella anlag och intressen. Häri inrymmes också målsättningen att elever, som av olika skäl inte kan passas in i den »reguljära» skolgången, skall kunna få den särskilda undervisning som betingas av deras speciella problem. Det är alltså speciallärarfrågan som man måste fästa stort avseende vid.

Oavsett vilken uppfattning man har i organisationsfrågan måste det avgörande för bedömningen av lärarbehovet vara önskvärldheten av en successiv sänkning av elevantalet i klasserna. Att tala om ett läraröverskott inom några år förefaller oss att vara ett oriktigt sätt att se på frågan om lärartillgången. Så länge som elevantalet i klasserna inte är tillräckligt lågt — och det är ganska långt dit — finns det föga skäl att vänta sig ett läraröverskott. Innan elevantalet i klasserna blivit så lågt att skolans pedagogiska målsättning kan förverkligas kommer det alltid att råda ett underskott på lärare.

I proposition nr 106 anges att de redovisade talen för brist eller överskott på ämneslärare i de skilda ämnena uttrycker endast hur efterfrågan rent *numeriskt* balanserar om alla de antaganden på vilka prognosen baserats uppfylles. Dessutom anges att man med säkerhet kan förutsäga att långt efter det behovet i ett ämne är fyllt på vissa centralt belägna platser bristen kommer att bestå på avlägsnare orter i landet. Lärarnas lokala bindningar tillmättes härvidlag en väsentlig roll. Det råder således ingen tvekan om att även sedan numerisk balans uppnåtts delar av vårt land kommer att lida av en reell lärarbrist. Det är sannolikt glesbygdssområdena som därvid i första hand drabbas. Om man i sina ansträngningar att tillgodose lärarbehovet tar sikte endast på att uppnå numerisk balans, accepterar man att lärarbristen fortsätter i glesbygdsdistrikten. Detta betyder att glesbygdens utbildningsproblem inte löses. Detta resultat kan vi inte acceptera då en av grundförutsättningarna för grundskolereformen är att landsbygdsungdomen, alltså även glesbygdens ungdom, skall erhålla tillfälle till likvärdig utbildning i nivå med den utbildning som kommer ungdomen i de mera tätbefolkade delarna av vårt land till del. Lärartillgången är härvidlag den avgörande faktorn.

Lärarbristen har förvärrats år från år. Lärarsituationen karakteriseras av en lång rad nödlösningar. Vi tänker därvid närmast på terminsvikariat eller andra kortare helvikariat som upprätthålles med otillräckligt utbildad lärarkraft. Hade man haft helt klart för sig i vilken utsträckning skolan i dag måste använda icke kompetenta lärare, tror vi att situationen givit anledning till än större allvar än som nu är fallet.

En viss avgång från lärarbanan sker på grund av att lärare övergår till andra yrkesområden. Det är inte uteslutet att antalet lärare som övergår

till andra yrkesområden kommer att ökas inom en snar framtid. Härför talar den omständigheten att de olika villkor som erbjudes duktigt folk på andra yrkesområden i många fall är överlägsna dem som erbjudes lärare. Det gäller därför att tillse, att lärarnas anställningsvillkor bringas upp till en konkurrenskraftig nivå varvid vikt bör fästas vid bl. a. att lärarnas arbetsförhållanden blir fördelaktiga. Den nya grundskolan får inte medföra starkt ökad arbetsbörda för lärarna. Detta måste vara själva utgångspunkten för att man med säkerhet skall kunna räkna med att lärarsituationen i framtiden kommer att te sig ljusare än vad den varit under de senaste åren.

Det framhålles i propositionen att en större total lärarinsats erhålles dels genom att öka antalet lärare, dels genom att öka den enskilde lärarens insatser. Det framgår emellertid av propositionen att det inte finns tillräckligt underlag för bedömning av vilka åtgärder som utvecklingen kräver. Kungl. Maj:t ämnar föreslå komplettering av lärarutbildningssakkunnigas direktiv, varigenom lärarutbildningsfrågorna kommer att kunna ges en mer fullständig behandling än vad hittills varit möjligt. Det hade varit värdefullt om denna fråga utretts i tid, så att den genomgripande skolreformen hade kunnat beslutas mot bakgrund av en klar bild av lärarsituationen.

För att kunna täcka behovet av ämneslärare har i proposition nr 106 föreslagits en förkortad ämneslärarutbildning omfattande en termin vid lärarhögskola och en termin handledd praktik. Den typ av utbildning som sålunda föreslås anses av lärarutbildningssakkunniga i stort sett jämförlig med praktisk lärarkurs och betecknas därför såsom en godtagbar utväg då det gäller att med det snaraste förverkliga kravet på att praktisk utbildning alltid bör föregå lärarverksamhet.

Bristsituationen är som vi tidigare understrukt synnerligen allvarlig. Vissa extraordinära åtgärder är således oundvikliga. Att sådana åtgärder får karaktär av nödlösningar och provisorier ligger i sakens natur. Den föreslagna utbildningen är ett uttryck för detta. Rent principiellt bör gälla att en ökning av antalet lärare icke bör få ske på bekostnad av lärarutbildningens kvalitet. Mot bakgrunden av det allvarliga läget måste emellertid betänkligheterna i det sistnämnda avseendet tillfälligt vika. Vad det ytterst gäller är att åstadkomma mindre och mera lätthanterliga klasser, och vi tillstyrker därför den av Kungl. Maj:t föreslagna entermisutbildningen. Den förkortade utbildningen bör emellertid ges en kvantitativt större omfattning under ett färre antal år än som nu föreslagits. Detta vore önskvärt med hänsyn både till den stora akuta bristen på ämneslärare och till önskemålet att snarast möjligt kunna övergå till en mera regelmässig lärarutbildning. Vi vill nämligen inte bortse från risken att den förkortade lärarutbildningen kan komma att ingå som ett normalt inslag i utbildningsmöjligheterna om den måste praktiseras en längre tid. Vi föreslår därför att anordningar vidtages i syfte att fram till 1964/65 korttidsutbilda lärare i

sådan omfattning att det inte under några förhållanden blir nödvändigt att utsträcka krav på sådan utbildning längre än till 1964.

Flera remissmyndigheter har förordat att den handledda praktiken, som ingår som ett viktigt moment i den föreslagna lärarutbildningen, skall till tiden förläggas före utbildningsterminen vid lärarhögskolan. Starka pedagogiska skäl talar också för en sådan utbildningsgång. Departementschefen avstyrker detta under åberopande av risken att lärarkandidaterna icke fullföljer den tilltänkta utbildningen vid lärarhögskolan, detta med hänsyn till önskemålen från praktikskolorna att få behålla dem för längre tid än den handledda praktiken omfattar. Vi tror inte att denna omständighet kommer att ha någon nämnvärd betydelse i förevarande avseende. Alla skäl talar för att den handledda praktiken förlägges före utbildningen vid lärarhögskola. Vi föreslår detta.

I Kungl. Maj:ts proposition nr 106 föreslås, att den nuvarande gemensamma styrelsen för lärarhögskolorna skall slopas. Högskolorna skall i stället inordnas under en särskild avdelning inom skolöverstyrelsen. Detta finner vi med hänsyn till nedan redovisade skäl mindre lyckligt.

Genom den föreslagna åtgärden jämställs högskolorna med t. ex. seminarier och hushållsseminarier, varigenom högkolekaraktären inte tillräckligt beaktas. Lärarutbildningssakkunniga har ansett, att tiden ännu inte är inne för ett ställningstagande till styrelseformen för lärarhögskolorna. Förslaget har i här berörda avseende inte heller blivit föremål för remissbehandling, och inte ens den gemensamma styrelsen för lärarhögskolorna har yttrat sig i frågan. En diskussion kring frågan om lärarhögskolornas styrelse fördes i samband med tillkomsten av den första lärarhögskolan 1954. I föreliggande proposition har denna diskussion icke berörts. Detta är anmärkningsvärt.

För en gemensam styrelse för lärarhögskolorna talar önskvärdheten av att skolornas befattningshavare bör tilldelas vidsträckt beslutanderätt. Detta kräver gemensamma diskussioner och täta kontakter mellan lärarhögskolorna. Detta skulle underlättas genom en gemensam styrelse. Självständigheten för högskolorna är en viktig faktor som talar för en gemensam styrelse. Ett inordnande av lärarhögskolorna under en gemensam avdelning i skolöverstyrelsen kan också komma att hindra en naturlig framtida inordning av lärarhögskolorna under universitetens organisation. Det sistnämnda är en enligt vår uppfattning önskvärd utveckling.

Med hänsyn till de här framförda skälen bör propositionen i berörda avseenden avslås och frågan om lärarhögskolornas styrelse göras till föremål för särskild utredning.

Med hänsyn till att det inom en överskådlig framtid sannolikt kommer att visa sig både önskvärt och nödvändigt att sänka elevantalet i klasserna på högstadiet, liksom inom grundskolan i dess helhet, finns det anledning att allvarligt överväga tillkomsten av ytterligare någon eller ett par lärar-

högskolor. Vi föreslår därför, att två nya lärarhögskolor upprättas, en i Uppsala och en i Umeå. Högskolorna avses påbörja verksamheten hösten 1963. Vid ett förverkligande av detta förslag kommer samtliga universitetsstäder att ha försetts med lärarhögskola.

Även när det gäller att bedöma det framtida behovet av klasslärare utgör önskemålet om en fortgående sänkning av elevantalet i klasserna på låg- och mellanstadiet en utgångspunkt. Det är inte tillräckligt realistiskt att bedöma klasslärarbehovet enbart mot bakgrund av de normer som enligt proposition nr 54 avses skola gälla för klassernas storlek i den nya grundskolan. Det torde sannolikt komma att visa sig politiskt möjligt att inom relativt kort tid påbörja förverkligandet av ett allt lägre och lägre elevantal i grundskolans samtliga klasser. För vår del bedömer vi lärarbehovet mot bakgrunden av vårt tidigare framförda yrkande om att elevantalet i mellanstadiets klasser på mycket kort sikt bör sänkas ned till maximalt 25 elever per klass. De allmänna synpunkter som vi i övrigt framfört beträffande behov och tillgång av ämneslärare gäller även i väsentliga delar behov och tillgång av klasslärare.

För intagning i folkskoleseminarierna höstterminen 1962 räknar departementschefen med följande antal klasser:

- a) 8 klasser för 4-årig folkskolläraryt utbildning,
- b) 21 klasser för 2-årig folkskolläraryt utbildning,
- c) 30 klasser för 3-årig småskolläraryt utbildning,
- d) 20 klasser för 2-årig småskolläraryt utbildning.

Enligt skolöverstyrelsen kan intagningarna vid seminarierna 1962 inte få större omfattning än som framgår härav. Skolöverstyrelsen anser dock att beslut om intagningens omfattning 1962 ej bör definitivt fattas förrän lärarutbildningssakkunnigas slutliga beräkningar av lärarbehovet framlagts. Kungl. Maj:t har också ansett sig böra preliminärt räkna med oförändrad intagning vid folkskoleseminarierna samtidigt som det förordas att intagningens omfattning slutligt skall få bestämmas av Kungl. Maj:t.

Mot bakgrund av vad vi ovan anfört anser vi, att åtgärder för ytterligare ökning av seminariekapaciteten är nödvändiga. En möjlighet att förstärka seminariernas kapacitet vore enligt vår mening att utöka antalet elever i seminarieklasserna för folkskolläraryt utbildning. En ökning med 4 elever per klass skulle innebära ytterligare 32 seminarister på 4-åriga folkskolläraryt utbildningen och 104 seminarister på 2-åriga folkskolläraryt utbildningen. Vi föreslår därför en sådan utbyggnad redan hösten 1962. Möjligheter att inrätta parallellklasser bör dessutom undersökas.

Stora krav måste ställas på dem som intages i seminarierna. Det förhållandet att under seminarietiden större intresse bör ägnas åt den praktiska lärarutbildningen och studierna i psykologi och pedagogik gör det angeläget att eleverna redan vid inträdet är i besittning av goda och väl kvalificerade insikter och kunskaper i de olika kunskaps- och övningsämnen.

De kvinnliga sökandena har starkt dominerat i fråga om både antal och studiemeriter. Mot bakgrund av skolöverstyrelsens önskemål om att intagningen skall fördelas så att hälften av de intagna utgöres av kvinnliga och hälften av manliga sökande har det inträffat att i och för sig meriterade kvinnliga sökande ställts åt sidan till förmån för mindre meriterade manliga sökande. Det har även förekommit att ett något större antal kvinnliga än manliga sökande intagits trots att fordringarna på de förra ställts avsevärt högre än på de senare. Önskemålet om att intagningen bör fördela sig på det sätt skolöverstyrelsen anser lämpligt kan måhända i och för sig motiveras, men det får inte överväga och inte innebära att de som har de bättre meriterna utesluts. Intagningen bör alltid ske av den som har de bästa meriterna oavsett om den sökande är man eller kvinna. Det är inte heller under några förhållanden riktigt att vid intagning fordringarna på den manliga ställs avsevärt lägre än på den kvinnliga sökanden. Vi föreslår därför, att riksdagen uttalar att vid intagning till folkskollärarseminarierna man följer principen att de bäst meriterade vinner inträde och att fordringarna för inträde är lika för alla.

Relationen mellan manliga och kvinnliga lärare bygger ytterst på läraryrkets konkurrenskraft. För männen erbjuder arbetsmarknaden otvivelaktigt större möjligheter till välavlönade anställningar än för kvinnorna. Standarden på kvinnliga sökande till lärarbanan är som en följd härav i genomsnitt högre än vad som gäller manliga sökande. Mot bakgrund härav måste det te sig oklokt att söka uppehålla en viss relation mellan manliga och kvinnliga lärare. Flera välmeriterade kvinnor avhålls härigenom från läraryrket.

Vi har beträffande övningslärare (facklärare) i tidigare motion föreslagit, att undervisningen i övningsämnen skall handhavas av övningslärare. Detta innebär att utbildningsmöjligheterna för dessa under inga förhållanden får minskas.

Lärarna i folkskolan och i försöksskolan får i sin nuvarande grundutbildning inte tillräcklig underbyggnad för specialundervisningsområdet. Utbildningen är därtill i organisatoriskt avseende starkt splittrad. Bland de olika möjligheter, som i propositionen anges för speciallärare, har icke nämnts utbildningen för lärarna i skolmognadsklasser. För dessa lärare har hittills gällt samma bestämmelser som för lärare i hjälpklasser enligt skolöverstyrelsens anvisningar. Lärarna i skolmognadsklasserna har funnit det vara mycket angeläget med specialutbildning. I proposition nr 54 vid denna riksdag har en kurs omfattande en termin för lärare i skolmognadsklasser framhållits såsom önskvärd. I förevarande proposition nr 106 har utbildningsmöjligheterna för skolmognadsklassernas lärare emellertid inte observerats.

Departementschefen framhåller i anledning av vissa vid remissbehandlingen framförda önskemål om en utvidgning av den gemensamma utbild-

ningen till nya grupper speciallärare, att erfarenheterna från de närmaste årens utbildningsverksamhet får visa om en sådan utvidgning bör ske.

Att skjuta förstärkningen av den föreslagna utbildningen för lärare i skolmognadsklasser på framtiden skulle betyda att man uraktlät att ägna barnens intagning i skolan den största uppmärksamhet och att anpassa vården om barnet efter dess mognad och förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen. I skolmognadsklassen kommer nybörjare med olika variationer i utveckling, i konstitution, i beteende, eller med andra ord sådana barn, som behöver vara under observation under en längre tid innan beslut kan fattas angående placering i annan specialklass eller om behandling av tal-, läs- eller hörselsvårigheter bör sättas in. Vi föreslår därför, att skolmognads-, läs- och synklassernas lärare skall erhålla samma grundutbildning som föreslagits för hjälpklassernas och observationsklassernas lärare.

Vi vill slutligen beträffande utrustningen till folkskoleseminarierna föreslå, att reservationsanslaget för nästa budgetår höjs till 950 000 kr. i enlighet med skolöverstyrelsens äskande. Skolöverstyrelsens motivering finner vi bärande. Det måste vara ett angeläget önskemål, att de blivande lärarna vänjer sig vid användningen av den nya moderna utrustningen i sin undervisning.

Med stöd av ovanstående hemställer vi,

att riksdagen vid behandling av Kungl. Maj:ts proposition nr 106 — med hänsyn till bl. a. kravet på en fortgående sänkning av elevantalet i den obligatoriska skolans klasser, som bland mycket annat är ett effektivt och sympatiskt medel att främja disciplin i skolarbetet — måtte

1) besluta

a) att den förkortade ämneslärarutbildningen skall intensifieras under tiden fram till läsåret 1964/65 så att sådan utbildning icke därefter behöver anlitas;

b) att den handledda praktiken för lärarkandidater som undergår den förkortade ämneslärarutbildningen i tiden skall förläggas före perioden vid lärarhögskolan;

c) att två lärarhögskolor skall upprättas samt förläggas i förslagsvis Uppsala och Umeå med intagning av lärarkandidater fr. o. m. hösten 1963;

d) att avslå Kungl. Maj:ts förslag om inordnande av lärarhögskolorna under särskild avdelning i skolöverstyrelsen;

e) att frågan om en gemensam styrelse för lärarhögskolorna skall snabbutredas;

f) att utöka folkskoleseminariernas utbildningskapacitet så att intagning av elever vid folkskoleseminarierna kan ske

med ytterligare fyra elever per klass för folkskollärautbildning;

g) att lärare för skolmognadsklasser skall erhålla samma grundutbildning som i propositionen föreslagits för hjälpklassernas och observationsklassernas lärare;

h) att utbildningsmöjligheterna för facklärare skall vidmakthållas med hänsyn till önskvärdheten av att undervisningen i övningsämnenä även på grundskolans mellanstadium omhändershas av facklärare;

2) i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte

a) snarast utreda möjligheterna att inrätta parallellklasser vid folkskoleseminarierna; och

b) förelägga 1962 års höstriksdag förslag rörande anvisning av medel som må erfordras för genomförande av våra förslag ovan under 1);

3) uttala att vid intagning till folkskoleseminarierna den principen skall följas, att de bäst meriterade vinner inträde oavsett kön samt att fordringarna för inträde skall vara lika för kvinnor och män; samt

4) till *Folkskoleseminarierna: Utrustning* för budgetåret 1962/63 under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 950 000 kronor.

Stockholm den 11 april 1962

Gunnar Heckscher

Leif Cassel

Rolf Eliasson

Tage Magnusson

Eric Nilsson

T. G. von Seth

Ernst V. Staxäng

Karin Wetterström

Carl Östlund